

سید جواد حسینی

مقدمه

غفلت، فرد تمام اندوخته‌های معنوی خویش را از دست بدهد.

رفتم که خار از پاکشم محمل نهران شد از نظر یک لحظه غافل گشتم و صد ساله راهم دور شد آنچه پیش رو دارید، بررسی گذرا و مختصری در رابطه با این صفت رذیله از دیدگاه قرآن و روایات و بیان آثار زیانبار آن است.

معنای غفلت

«غفلت» دارای مفهوم وسیع و گسترده‌ای است که هر گونه بی‌خبری از شرایط زمان و مکانی که انسان در آن زندگی می‌کند، واقعیت فعلی و آینده و گذشته خویش، صفات و

از امور خطرناکی که ممکن است دام‌نگیر هر کسی شود و او را از سعادت دنیا و آخرت ساقط سازد، «غفلت»، بی‌توجهی و بی‌خبری است. بارها از طریق رسانه‌های عمومی شنیده‌ایم که شخصی بر اثر یک لحظه غفلت، تمام سرمایه خود را بر اثر آتش سوزی از دست داده است و یا راننده‌ای بر اثر یک لحظه غفلت، جان خود و دهها انسان را به مخاطره انداخته است. در مسیر سعادت اخروی نیز این امکان وجود دارد؛ یعنی ممکن است بر اثر یک لحظه

انسان است؛ به گونه‌ای که فرد غافل، رفتار و اعمال خویش را بدون دقت و آینده‌نگری دنبال می‌کند و به حقایق دنیا و آخرت توجهی ندارد.

غفلت در قرآن کریم

در قرآن، بیش از ۳۵ مرتبه کلمه «غفلت» به صورتها و شکلهای مختلف به کار رفته است. گاه به صورت فعل «تغفلون» و گاه به صورت اسم فاعل، «غافل».

در این آیات سه نشانه مهم برای غافلان ذکر شده است:

۱. قلبهایی دارند که با آن درک و اندیشه نمی‌کنند و اساساً با اینکه استعداد تفکر را دارند، اهل تفکر و

اعمال خود و از پیامها و آیات حق و همچنین هشدارهایی که حوادث تلخ و شیرین زندگی به انسان می‌دهد - را شامل می‌شود.^۱

راغب می‌گوید: غفلت، سهو و لغزشی است که انسان را به خاطر کمی مراقبت و هشیاری فرا می‌گیرد. «رَجُلٌ غَفْلٌ»؛ مرد بی تجربه و ناآزموده را گویند. «مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنِ ذِكْرِنَا»؛^۲ آن کس که قلبش را از یاد خود غافل ساخته‌ایم.^۳

در کتاب «التحقیق فی کلمات القرآن» می‌خوانیم: «غفلت، غایب شدن چیزی از خاطر انسان و عدم توجه به آن است و گاهی در مورد بی توجهی و روگردانی از چیزی نیز استعمال شده است. پس غفلت عبارت است از نبود تذکر و یادآوری... و اما مفهوم ترک و ندانستن، از آثار غفلت است.»^۴ در قرآن کریم نیز، غفلت به معنای کم توجهی و بی خبری از حقایق آمده است.^۵

پس می‌توان چنین نتیجه گرفت که «غفلت»، بی توجهی و یا کم توجهی به سرنوشت و سعادت دنیا و آخرت

۱. پیام قرآن، ناصر مکارم شیرازی، و جمعی از فضلا، قم، مدرسه الامام علی بن ابی طالب (علیه السلام)، چ اول، ۱۳۷۸، ج ۲، ص ۳۲۱.

۲. کهف/۲۸.

۳. المفردات فی غریب الفاظ القرآن، راغب اصفهانی، ترجمه سید غلامرضا خسروی حسینی، انتشارات مرتضوی، چ دوم، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۷۰۴-۷۰۵.

۴. التحقیق فی کلمات القرآن، علامه مصطفوی، مرکز نشر آثار مصطفوی، ۱۳۸۷، ج ۷، ص ۲۹۹-۳۰۰.

۵. مفردات راغب، ص ۷۰۵.

تدبّر نیستند.

۲. چشم دارند؛ اما با آن چهره حقایق را نمی‌نگرند و همچون نابینایان از کنار آنها می‌گذرند.

۳. با داشتن گوش سالم، سخنان حق را نمی‌شنوند و همچون کران، خود را از شنیدن سخن حق محروم می‌سازند.^۱

اینک به برخی از آیات قرآن کریم که در مورد غفلت و بی‌توجهی نازل شده‌اند، اشاره می‌کنیم:

۱. نشانه‌های غافلان

﴿وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ أُذُنٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَمِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ﴾^۲ «به یقین گروه بسیاری از جن و انس را [با توجه به اعمال و رفتارشان] برای دوزخ آفریدیم. آنها دلها [و عقلها] بی‌دارند که با آن [اندیشه نمی‌کنند و] نمی‌فهمند و چشمانی که با آن [حقایق را] نمی‌بینند و گوشهایی که با آن [سخن حق را] نمی‌شنوند. آنها همچون چهارپایانند؛ بلکه گمراه‌تر! اینان همان غافلان‌اند.»

همچنین قرآن کریم می‌فرماید: ﴿سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كَلِمَةً لَا يُؤْمِنُوا بِهَا وَإِنْ يَرَوا سَبِيلَ الرَّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوا سَبِيلَ الْغَيِّ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾^۳ «به زودی کسانی را که در روی زمین به ناحق تکبر می‌ورزند، از [ایمان به] آیات خود، منصرف می‌سازم. [آنها چنان‌اند که] اگر هر آیه و نشانه‌ای را ببینند، به آن ایمان نمی‌آورند. اگر راه هدایت را ببینند، آن را راه خود انتخاب نمی‌کنند و اگر راه گمراهی را ببینند، آن را راه خود انتخاب می‌کنند. [همه اینها] به خاطر آن است که آنان آیات ما را تکذیب کردند و از آن غافل بودند.»
در آیه فوق سه نشانه برای غافلان ذکر شده است: الف. تکبر ورزی؛ ب. ایمان نیاوردن به آیات الهی؛ ج. تکذیب آیات الهی.

۲. جهنم جایگاه غافلان

﴿إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا

۱. ر.ک: تفسیر نمونه، ناصر مکارم شیرازی، دار الکتب الاسلامیه، ج ۷، ص ۲۱.
۲. اعراف/۱۷۹.
۳. اعراف/۱۴۶.

عذاب است، بلکه در همین دنیا نیز انتقام الهی را به همراه دارد. نمونه بارز آن، انتقام خداوند از فرعون و فرعونیان است:

﴿فَانتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِآيِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ﴾^۱
 «سرانجام از آنها انتقام گرفتیم و آنان را در دریا غرق کردیم؛ زیرا آیات ما را تکذیب کردند و از آن غافل بودند.»

گفتنی است که کلمه «بِآيِهِمْ» به منظور بیان علت و راز قضیه است که هر ملتی که دچار تکذیب آیات الهی و غفلت شوند، سرانجام گرفتار انتقام الهی می‌گردند.

غفلت در روایات

در روایات، تعبیرات تکان‌دهنده‌ای درباره غفلت، عواقب و نشانه‌های آن آمده است که به نمونه‌هایی اشاره می‌شود:

الف. خطر غفلت و اهمیت غفلت زدایی

۱. در شب معراج، از سوی خداوند به پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خطاب شد

بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَأَطْمَأَنَّنَا بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ * أُولَئِكَ مَاؤُنْهَمُ النَّارُ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ﴾^۱ «آنها که ایمان به ملاقات ما [و روز رستاخیز] ندارند و به زندگی دنیا خشنود شدند و بر آن تکیه کردند و آنها که از آیات ما غافل اند، [همه] آنها جایگاهشان آتش است، به خاطر کارهایی که انجام می‌دادند.»

در داستانی از «نعمان بن منذر» - یکی از پادشاهان حیره در عصر جاهلیت - نقل شده است: «روزی پادشاه در زیر درختی برای گستردن بساط لهو و لعب فرود آمد. یکی از نزدیکانش به نام عدی به او گفت: ای پادشاه! این درخت آوازی دارد. آیا می‌دانی چه می‌گوید؟ این درخت می‌گوید: چه بسیار سوارانی که در اطراف ما از مرکب فرود آمدند و بساط عیش و نوش گسترده و شراب را با آب زلال آمیختند؛ ولی چیزی نگذشت که طوفانهای روزگار، آنها را از میان برداشت و این گونه است دنیا، هر زمانی بعد از زمانی دیگر.»^۲

۳. عذاب دنیوی

غفلت، نه تنها در آخرت موجب

۱. یونس/۷ و ۸

۲. پیام قرآن، ص ۳۲۸

۳. اعراف/۱۳۶

دارد که از شش سمت وی را احاطه کرده و به دنبال زیان رساندن به او است. شیطان از خطورات قلبی و نیت‌های آدمی نیز آگاه است؛ لذا جا دارد انسان از این دشمن لحظه‌ای غافل نگردد.

حضرت صادق علیه السلام می‌فرماید: «إِنْ كَانَ الشَّيْطَانُ عُدُوًّا فَالْعَفْلَةُ لِمَاذَا؟^۶ اگر شیطان دشمن [انسان] است، پس غفلت برای چیست؟»

۶. غفلت زدایی را می‌توان یکی از هدف‌های بعثت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله دانست. عسلی علیه السلام درباره پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید: «مُتَّبِعٌ بِدَوَائِهِ مَوَاضِعَ الْعَفْلَةِ

که «يَا أَحْمَدُ أَنْتَ لَا تَغْفَلُ أَبَدًا مَنْ غَفَلَ عَنِّي لَا أَبَالِي بِأَيِّ وَادٍ هَلَكَ»^۱ ای احمد! هرگز غافل مشو! هر کس از من غافل شود، نسبت به اینکه در کدام راه هلاک می‌شود اعتنا نمی‌کنم.

۲. علی علیه السلام فرمود: «الْعَفْلَةُ ضَلَالَةٌ»^۲

غفلت سبب گمراهی است.»

۳. ایشان در جای دیگر می‌فرماید:

«الْعَفْلَةُ أَضْرُّ الْأَعْدَاءِ»^۳ غفلت زیان رساننده‌ترین دشمنان است.»

۴. همچنین علی علیه السلام فرمود: «وَيُنَلِّ لِمَنْ غَلَبَتْ عَلَيْهِ الْعَفْلَةُ فَنَسِيَ الرَّحْلَةَ وَلَمْ يَسْتَعِدَّ»^۴ وای بر کسی که غفلت بر او غلبه کند و در نتیجه کوچ کردن [از دنیا] را فراموش کند و [خود را] آماده [آخرت] نسازد.»

حضرت صادق علیه السلام فرمود: «كَمْ مِنْ

غَافِلٍ يَنْسِي قُبُورًا لِيَلْبَسَهَا وَأَمَّا هُوَ كَفَنُهُ وَيَسْتَبِي بَيْنًا لِيَسْكُنَهَا وَأَمَّا هُوَ مَوْضِعُ قَبْرِهِ»^۵ چه بسیار غافلی که پارچه‌ای می‌بافد تا آن را لباس خویش سازد؛ ولی همان کفن او می‌شود و خانه‌ای بنا می‌کند که در آن سکونت گزیند؛ ولی همان مقبره او می‌شود.»

۵. انسان دشمن قسم خورده‌ای

۱. ارشاد القلوب، دیلمی، بیروت، دار الفکر، ج ۱، ص ۲۱۴؛ پیام قرآن، ص ۳۳۵.
 ۲. منتخب میزان الحکمة، محمدی ری‌شهری، سید حمید حسینی، قم، دار الحدیث، ۱۳۸۲، ص ۳۹۱، ح ۴۸۲۸.
 ۳. شرح فارسی غرر الحکم، ج ۱، ص ۱۲۸، به نقل از پیام قرآن، ص ۳۳۶.
 ۴. شرح فارسی غرر الحکم، ج ۶، ص ۲۲۷، به نقل از پیام قرآن، ص ۳۳۶.
 ۵. بحار الانوار، ج ۷۸، ص ۱۹۰، ح ۱؛ منتخب میزان الحکمة، ص ۳۹۱.
 ۶. بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۱۹۰؛ منتخب میزان الحکمة، ص ۳۹۰؛ پیام قرآن، ص ۳۳۶.

وَمَوَاطِنَ الْخَيْرِ؛^۱ [او طیبی است که] با داروهای خود به دنبال موارد غفلت و جایگاههای حیرت می‌گردد.»

۷. به راستی، غفلت‌زدایی عامل دوام دولتهاست. علی علیه السلام فرمود: «مِنْ دَلَائِلِ الدَّوْلَةِ قِلَّةُ الْغَفْلَةِ؛^۲ از دلایل [پیشرفت] دولتها [یا پیشرفت در امور زندگی مادی و معنوی]، کمی غفلت است.»

ب. مصادیق غفلت

در روایات به برخی از مصداقهای غفلت اشاره شده است که در ذیل بیان می‌گردد:

۱. ترک مسجد و پیروی از مفسد

امام حسن علیه السلام فرمود: «الْغَفْلَةُ تَرْكُكَ الْمَسْجِدَ وَطَاعَتَكَ الْمَفْسِدِ؛^۳ غفلت این است که مسجد را ترک گویی و از انسان مفسد پیروی کنی.»

۲. به سوی غیر خدا رفتن

علی علیه السلام فرمود: «أَيُّهَا النَّاسُ غَيِّرُوا الْمَقُولَ عَنْهُمْ وَالتَّارِكُونَ... مَالِي أَرَاكُمْ عَنِ اللَّهِ ذَاهِبِينَ وَآلِي غَيْرِهِ وَارْغَبِينَ؛^۴ ای مردم که شما را مورد غفلت قرار نداده و وانگذاشته‌اند! چیست که می‌بینم از خدا روی گردانید و جز او را

خواهانید؟»

ج. نشانه‌های غافلان

در ضمن آیات و روایات بیان شده، به برخی از نشانه‌های غافلان اشاره شد. اکنون به برخی از نشانه‌های دیگر اشاره می‌کنیم:

۱. سهو و لهو و نسیان

نقل شده است که حضرت لقمان علیه السلام به فرزندش چنین موعظه کرد: «يَا بَنِيَّ لِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمَةٌ يُعْرِفُ بِهَا وَيَشْهَدُ عَلَيْهَا... وَلِلْغَافِلِ ثَلَاثُ عِلَامَاتٍ اَلْسَهُوُ وَاللَّهُوُ وَالتَّسْيَانُ؛^۵ پسرم! برای هر چیز نشانه‌ای است که با آن شناخته می‌شود و با همان بر او گواهی داده می‌شود... و برای غافل [نیز] سه علامت و نشانه است: سهو، لهو و فراموشی.»

مراد از سهو و نسیان، سهو و نسیان غیر اختیاری که گاه بر همه

۱. نهج البلاغه، خطبه ۱۰۸، ص ۱۰۱.

۲. شرح فارسی غرر الحکم، ج ۷، ص ۲۹۶، به نقل از پیام قرآن، ج ۲، ص ۳۳۷.

۳. بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۱۱۵، ح ۱۰، منتخب میزان الحکمة، ص ۳۹۱، ح ۴۸۳۹.

۴. نهج البلاغه، خطبه ۱۷۵، ص ۱۸۱، ترجمه شهیدی، منتخب میزان الحکمة، ص ۳۹۱.

۵. النخصل، صدوق، ص ۱۲۱، ح ۱۱۳، به نقل از منتخب میزان الحکمة، ص ۳۹۱، ح ۴۸۳۸.

مردگانی را که می بینیم [مثل] مسافرانی هستند که به زودی به سوی ما باز می گردند، ما آنها را در قبرشان می گذاریم و میراثشان را می خوریم، گویی بعد از آنها، عمر جاودان داریم.»

۳. صرف کردن عمر به بیهودگی

علی علیه السلام فرمود: «كَفَى بِالرَّجُلِ عَفْلَةً أَنْ يُضَيِّعَ عُمُرَهُ فِي مَا لَا يُنْجِيهِ»^۳ برای غفلت مرد هسین بس که عمر خود را در چیزی که مایه نجات او نیست، ضایع کند.»

ج. زیانهای غفلت

غفلت پی آمدها و آثار زیانباری دارد که با توجه به روایات به اهم آنها اشاره می کنیم:

۱. ضلالت و گمراهی

علی علیه السلام فرمود: «الْعَفْلَةُ ضَلَالٌ النَّفْسُ وَغُسْنَوَانُ النَّحْوِسُ»^۴ غفلت، گمراهی نفسها و علامت بدبختیها است.»

۱. بحار الانوار، ج ۱، ص ۱۲۲.

۲. نهج البلاغه، حکمت ۱۲۲، ص ۳۸۱.

۳. تصنیف غرر الحکم و درر الکلم، ص ۱۶۰، ح ۳۰۶۳.

۴. شرح فارسی غرر الحکم، ج ۱، ص ۳۶۹، به

نقل از پیام قرآن، ص ۳۳۶.

عارض می شود، نیست. مقصود آن، سهو و نسیانی است که ناشی از عدم مبالات، عدم توجه و عدم محافظت بر امور دینی است.

در حدیث دیگری آمده است: «عَلَامَةُ الْغَافِلِ فَارِبَعَةٌ الْعَمَى وَالسَّهْوُ وَاللَّهُوُ وَالنَّسْيَانُ»^۱ علامت غافل چهار چیز است: کوردلی، اشتباه، سرگرمی و فراموش کاری.»

۲. بی توجهی به عوامل تذکر دهنده

یاد مرگ، گذر از قبرستان و حضور در تشییع جنازه ها، می تواند غفلت زدا باشد. غافلان به این عوامل بی اعتنا هستند.

در نهج البلاغه آمده است که امیر مؤمنان علی علیه السلام در تشییع جنازه مؤمنی شرکت نموده بود. ناگهان صدای خنده بلند کسی را شنید. حضرت از این حرکت دلخور شد و فرمود: «كَأَنَّ الْمَوْتَ فِيهَا عَلَى غَيْرِنَا كَتَبَ وَكَأَنَّ الْحَقَّ فِيهَا عَلَى غَيْرِنَا وَجَبَ وَكَأَنَّ الَّذِي تَرَى مِنَ الْأَمْوَاتِ سَفَرًا عَمَّا قَلِيلٍ الْيَنَارُ اجْمَعُونَ نَبْوَهُمْ وَنَأْكُلُ تَرَائِمَهُمْ كَأَنَّا مُخَلَّدُونَ بَعْدَهُمْ»^۲ گویی مرگ برای غیر ما مقرر شده و حق [تنها] بر دیگران واجب شده است، و گویی [این]

۲. هلاکت

علی علیه السلام فرمود: «مَنْ طَالَتْ غَفْلَتُهُ تَعَجَّلَتْ هَلَاكَتُهُ؛^۱ کسی که غفلتش طولانی شود، هلاکتش زودرس است.»

در حالات حضرت عیسی علیه السلام آمده است: «از کنار قریه‌ای عبور کرد که همگی به غضب الهی نابود شده بودند. یکی از آنها را زنده کرد و از او سؤال نمود: اعمال شما چگونه بود که چنین بلایی دامتتان را گرفت؟ در پاسخ گفت: پرستش بت، محبت دنیا، ترس کم، آرزوی دراز و غفلت آمیخته با لهو و لعب.»^۲

همچنین امام علی علیه السلام فرمودند: «الْغَفْلَةُ تَكْسِبُ الْإِغْتِرَارَ وَتُذْنِبِي مِنَ النَّبَوَارِ؛^۳ غفلت فریب خوردن را کسب می‌کند و هلاکت را نزدیک می‌سازد.»

۳. مردن روح و قلب

از علی علیه السلام نقل شده است که فرمود: «مَنْ غَلَبَتْ عَلَيْهِ الْغَفْلَةُ مَاتَ قَلْبُهُ؛^۴ کسی که غفلت بر او فائق آید، قلب [روحش] بمیرد.»

۴. از دست دادن بصیرت

در اولین آیه مربوط به غفلت در قرآن کریم، خواندیم که غافلان فاقد

بصیرت‌اند. در روایات هم به این معنی اشاره شده است؛ چنان که علی علیه السلام فرمود: «دَوَامُ الْغَفْلَةِ يَغْمِي الْبَصِيرَةَ؛^۵ دوام غفلت، بینایی را نابود می‌کند.»

۵. نابودی اعمال

و از علی علیه السلام نقل شده است که فرمود: «إِيَّاكَ وَالْغَفْلَةَ وَالْإِغْتِرَارَ بِالْمُهَلَّةِ فَإِنَّ الْغَفْلَةَ تُفْسِدُ الْأَعْمَالَ؛^۶ بر تو باد دوری کردن از غفلت و مغرور شدن به مهلت [الهی]! زیرا غفلت اعمال را فاسد می‌کند.»

۶. تأثیرناپذیری از مواعظ

علی علیه السلام فرمود: «بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الْمَوْعِظَةِ حِجَابٌ مِنَ الْغَفْلَةِ وَالْغِرَّةِ؛^۷ میان شما و میان پند و نصیحت، پرده‌ای است از غفلت و غرور.»

۷. دوری از خدا

غفلت، انسان را از قرب الهی باز

۱. منتخب میزان الحکمة، ص ۳۹۱، ح ۴۸۴۰.

۲. سفینه البحار، شیخ عباس قمی، ماده غفل، به نقل از پیام قرآن، ص ۳۳۷.

۳. شرح فارسی غرر الحکم، ج ۲، ص ۱۴۴؛ پیام قرآن، ج ۲، ص ۳۳۶.

۴. شرح فارسی غرر الحکم، ج ۵، ص ۲۹۳.

۵. منتخب میزان الحکمة، ص ۳۹۱، ح ۴۸۴۲.

۶. همان، ص ۳۹۱.

۷. شرح فارسی غرر الحکم، ج ۷، ص ۲۹۶، به نقل از پیام قرآن، ص ۳۳۷.

غفلت، نه تنها در آخرت موجب عذاب است، بلکه در همین دنیا نیز انتقام الهی را به همراه دارد. نمونه بارز آن، انتقام خداوند از فرعون و فرعونیان است

اما کسی که تقوا دارد و به یاد خدا است، خداوند حالتی در او ایجاد می‌کند که هنگام نفوذ شیطان، متوجه آن شده، خود را نجات می‌دهد. «إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَا سَهُمْ طَآءِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُم مُّبْصِرُونَ»^۱ «به درستی که پرهیزکاران [و خسودنگهداران] چون گرفتار و سوسه‌های شیطان شوند، [به یاد خدا می‌افتند و] متذکر می‌شوند و [در پرتو یاد او راه حق را می‌بینند و] ناگهان بینا می‌شوند.»

۱. بحار الانوار، ج ۹۱، ص ۹۶-۹۹؛ مفاتیح الجنان، شیخ عباس قمی، مناجات شعبانیه، ص ۲۸۹.

۲. بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۱۶۴.

۳. زخرف/۳۶.

۴. اعراف/۲۰۱.

می‌دارد و عامل دوری انسان از خدا می‌شود.

در بخشی از مناجات شعبانیه، از زبان امیر مؤمنان علی علیه السلام می‌خوانیم: «الهِیَ اِنَّ اَنَا مَتَّبِعِي الْعَقْلَةَ عَنِ الْاِسْتِغَاذِ لِلْقَائِكَ فَقَدْ تَبَهْتَنِي الْمَعْرِفَةُ بِكَرَمِ الْاَلَيْكَ؛^۱ پروردگارا! اگر غفلت مرا به خواب فرو برده و استعداد لقای تو را از من گرفته، شناخت کرم نعمتهایت، مرا [از این خواب غفلت] بیدار ساخته است.»

۸. قساوت قلب

هنگامی که انسان از خدا و آخرت غافل گشت، یقیناً دچار قساوت قلب خواهد شد. امام باقر علیه السلام فرمود: «إِيَّاكَ وَالْعَقْلَةَ فَبَيْهَا تَكُونُ قَسَاوَةُ الْقَلْبِ»^۲ از غفلت پرهیز که مایه سنگدلی است.»

۹. مسلط شدن شیطان

انسانی که از یاد حق غافل گشت و دچار قساوت قلب گردید، یقیناً شیطان بر او مسلط خواهد شد. قرآن کریم این حقیقت را این‌گونه بیان می‌کند: «وَمَنْ يَغْتَسِبْ عَنِ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نَقِيضٌ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ»^۳ «و هر کس از یاد خدا روی گردان شود، شیطان را به سراغ او می‌فرستیم. پس همواره همراه اوست.»